

Г.Т. Михайлюк, О.Ф. Гайдаєнко, В.Р. Ратова
Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова

**СУЧАСНА ТЕРМІНОСФЕРА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ:
СЕМАНТИЧНІ ТА ЕТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ**

В статті розглядаються особливості формування та функціонування фармацевтичних термінів. Увага зосереджується на дослідженні семантичних та етимологічних характеристик частотних відрізків, які продуктивно вживаються в назвах лікарських засобів.

Ключові слова: семантика, етимологія, частотний відрізок, фармацевтична термінологія, лікарський засіб.

**MODERN TERM SPHERE OF THE PHARMACEUTICAL
BRANCH: SEMANTIC AND ETYMOLOGICAL ASPECTS OF FORMING
AND FUNCTIONING**

The article deals with the peculiarities of forming and functioning of pharmaceutical terms. Attention is focused on research devoted to the semantic and etymological features of term-elements which are frequently used in the names of medicaments.

Key words: semantics, etymology, term-element, pharmaceutical terminology, remedy.

**СОВРЕМЕННАЯ ТЕРМИНОСФЕРА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ
ОТРАСЛИ: СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ**

Статья рассматривает особенности формирования и функционирования фармацевтических терминов. Внимание фокусируется на исследовании семантических и этимологических характеристик частотных отрезков, которые продуктивно используются в названиях лекарственных веществ.

Ключевые слова: семантика, этимология, частотный отрезок, фармацевтическая терминология, лекарственное вещество.

Постановка наукової проблеми та її значення: Фармацевтична термінологія – це одна із підсистем загальномедичної термінології. Медична галузь сучасності характеризується стрімким та динамічним розвитком, який спонукає паралельне оновлення та збагачення терміносфери. Особливо багатогранно формується фармацевтична термінологія, яка за своєю суттю являє собою відкриту терміносистему. Її характеризує висока продуктивність функціонування в рецептурі та товарознавчій галузі. Нашим завданням є:

- проаналізувати шляхи створення фармацевтичних термінів;
- визначити джерела поповнення даного лексичного матеріалу;
- дослідити семантичні характеристики терміноелементів.

Огляд останніх досліджень і публікацій: Словотвірна система мови призначена для позначення світу без всяких обмежень, вона несе в собі великі потенційні можливості [7, с.15]. Шляхи формування та способи творення термінів медичної науки складні та різноманітні. Дослідженням цього лінгвістичного пласта займалися науковці фармацевтичного та філологічного профілю як вітчизняної, так і зарубіжної школи. Є.І. Світлична вивчила основи сучасної фармацевтичної термінології та описала основні моделі фармацевтичних номенів [8]. Історичний аспект у формуванні медичних термінів досліджувався Г.Дидик-Меуш [3]; характеристика метафоричних найменувань у сучасній термінології представлена Л.О. Ліпіліною [6]; проблеми та принципи раціональних найменувань лікарських засобів стали предметом дослідження у серії публікацій А.В. Вировщикової, Д.О. Яворського та ін. [1]. Е.О. Коржавих дослідила фармацевтичну лексику за період 1986-2005 р. та описала семантичну структуру та словотворчі елементи таких лексем [5]; І.М. Перцев займається питаннями упорядкування та значення фармацевтичних термінів в професійній діяльності лікаря та провізора [9]. Термінологічне дослідження назв ЛЗ стало темою монографії Н.Б.Дремової, Р.Е. Березнікової [4]. Автори

систематизували словотворчі елементи лексем, які несуть фармацевтичну, фармакологічну та фармакотерапевтичну інформацію та дозволяють отримувати первинні дані щодо споживацьких властивостей лікарського засобу. Діахронічний аналіз інтернаціональних термінів медичної сфери в румунській мові проводився М. Flaiser [11].

Актуальність: Основними чинниками, які впливають на розвиток фармацевтичної терміносфери є необхідність номінації нових лікарських засобів. Тому питання уніфікації та стандартизації наукової фармацевтичної термінології являється одним із найактуальнішим в сучасній фармації.

Мета статті: Комплексне дослідження термінів-найменувань лікарських засобів, виявлення і аналіз особливостей їх формування та функціонування.

Об'єктом дослідження є фармацевтична медична термінологія, а саме найменування лікарського засобу як однієї із ключових лексем терміносистеми, яка виконує номінативну, пізнавальну та комунікативну функції та слугує засобом інформації як медичного так і комерційного характеру. Медичний аспект полягає у розумінні високого ризику для здоров'я та життя пацієнта, що може призвести до помилки в назві призначених ліків. Економічний аспект визначається конкурентними відносинами між виробником ліків, кожен з яких бажає мати власну назву (торгову марку) та використовувати її в якості інструмента індивідуалізації продукції та подальшої реклами, що сприяє руху товару на ринку [1, с.19].

Предметом дослідження є процес формування фармацевтичної терміносфери, її лексико-семантичні характеристики.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Відповідно до міжнародних норм кожен лікарський засіб має кілька назв: хімічну, міжнародну та торгову (комерційну). В латинській граматичній системі такі терміни, як правило, являються іменниками середнього роду II відміни із закінченням *-um*. Еквіваленти українських назв із закінченням *-а* зазвичай перекладаються латиною іменниками жіночого

роду I відміни: *Dexona*, *Methyldopa*, *Camphora* (але у ДФУ: Бромкамфора – *Bromcamphorum*). Українські терміни на *-za* відповідають латинським іменникам середнього роду (*Glucosum*, *Lidasum*). Винятки: *Gelatosa*, *Lydoamidasa*, *Asperasa*, *Nigedaza*. При переході в національні мови латинське *-um* змінюється на невимовне *-e* або нульове закінчення.

В етимологічному відношенні терміноелементи, які утворюють назви ліків, переважно є старогрецькими та латинськими. Однак ЛЗ *Coffeinum* (алкалоїд, виділений з зерен кави) названо від араб. *cahvah* чи тур. *cahveh* – настій, напій). *Solusurminum* (препарат сурми в розчині) – це ”гібрид” від лат. етімона *solutio* – розчин та тур. *сурме* – натирання. Найменування *Talcum* походить від араб. *talq* – такий, що блищить. В’яжучий протизапальний засіб *Tanninum* завдячує своїй етимології французькому *tanner* – дубити шкіру. Екстракт листя омели білої (*Viscum album*) *Omelum* походить від укр./рос. назви рослини *омела*.

Найчастіше тривіальні назви лікарських засобів утворюються шляхом аббревіації за допомогою частотних відрізків, серед яких найчастіше представлені такі семантичні групи: ЧВ, що відображають хімічний склад; терапевтичну дію; джерело отримання:

а) хімічний склад: *Naphthalanum* – рафінована нафталанська нафта походить від назви місцевості в Азербайджані (гр. також *νάφθα* або *νάφθα* *naphtha* – нафта); *Protargolum*, *Collargolum*: ТЕ *-arg-* інформує про наявність срібла (*Argentum*);

б) терапевтична дія: *Aëronum* (від лат. *aër*, *aëris* m – повітря) призначений для лікування морської та повітряної хвороби. *Phrenolum* (засіб, який застосовується при шизофренії) містить в своїй номінації гр. ТЕ *φρήν* *phren* – грудочеревна перепона, яку стародавні греки вважали вмістилищем душі. *Phosphrenum* (*Phosphorus* - від гр. *φῶς* *phos* – світло та *φορός* *phoros* – той, що несе + *φρήν* *phren*) – препарат, який містить органічний фосфор та застосовується при знесиленні, перевтомі, неврастенії. *Ophthalmolum* (очна мазь на ланоліні) походить від гр. *ὀφθαλμός* *ophthalmos*

- око. *Neoanusolum* (гр. neo νέος – новий + лат. anus – задній прохід + лат. Oleum - олія) – супозиторії, які приписують при захворюваннях заднього проходу. *Fercovenum* (препарат для внутрішньовенного введення): fer- від Ferrum, co- від Cobaltum, ven- від vena, ae f (усі компоненти латинізми). Латинський терміоелемент *pregnant-* (етимон лат. *praegnatio, onis f (prae- + gnascor)*) вагітність утворює *Pregninum* (засіб, що призначається при безплідді), *Pregnatolum* (для скорочення матки при пологах). *Oxytocinum* (препарат, який вживається при слабкій родовій діяльності) походить від гр. TE oxy- ὄξύς oxys - гострий, сильний, швидкий та toc- τόκος tokos - пологи. Грецький прикметник πᾶς, πάντος pas, pantos – весь, цілий та латинське дієслово occidēre – вбивати інформують, що препарат *Pantocidum* - знезаражуючий засіб широкого спектру дії. На те, що *Quietalum* засіб снодійний за дією вказує лат. quiet- (quies, etis f - спокій, сон).

в) джерело отримання (тваринного походження): *Lipocerebrinum* (речовина з головного мозку великої рогатої худоби) утворено від гр. λίπος lipos - жир та лат. cerebrum, i n - головний мозок. *Mammophysinum* (містить екстракт молочної залози лактуючих корів) походить від лат. mamma, ae f - молочна залоза та гр. φύσις - народження (очевидно, тому що засіб застосовують для стимуляції пологів). *Mucovitum* (від лат. mucus, i m - слиз, мокрота та vitaminum, i n - вітамін) – таблетки із слизової оболонки шлунку свиней з вітаміном В12. Для ЛЗ *Spleninum* сировиною є селезінка великої рогатої худоби (гр. σπλήν splen - селезінка). Назва антикоагулянта *Heparinum* походить від грецького ἥπαρ hepar - печінка (препарат з печінки рогатої худоби). Окремо слід зазначити, що частотний відрізок hepat- зустрічається в назвах гепатопротекторів (*Hepatosanum, Hepatrinum*). Продукти бджільництва: *Apilacum* (лат. apis, is f - бджола + lac, lactis n – молоко) – засіб маточного молочка бджіл, *Apisarthronum* (лат. apis, is f - бджола + гр. ἄρθρον arthron - суглоб) - засіб для лікування суглобів, *Virapinum* (лат. virus, i n - вірус + apis, is f – бджола), *Venapiolinum* (ven- від

лат. venenum, і n - отрута + ari- + ol- від Oleum, і n- олія) – розчин бджолоїної отрути в персиковій чи абрикосовій олії.

В якості словотворчих елементів можуть продуктивно використовуватися фрагменти назв рослин: *Scopolaminum* містить TE scopol- від назви рослини *Scopolia* (з якої вперше було виділено алкалоїд) даної по імені італійського натураліста Г.А. Скополі; *Hydropiperinum* – препарат з водяного перцю – від видової назви рослини *Hydropiper* (гр. ὕδωρ hydor – вода + лат. Piper, eris n - перець); *Digilep-neo*, *Digicilenum*, *Digipurenium*, *Digitasidum*, *Digitoxinum* (*Digoxidum*) завдячують своїм найменуванням латинській назві наперстянки *Digitalis, is f.*

Також широко практикуються використання епонімів в номінації ЛЗ, серед яких можна виділити дві семантичні групи: назви ЛЗ утворені від прізвища науковця-винахідника та назви ЛЗ, які мають міфологічне значення:

а) найменування лікарських препаратів, що відповідають прізвищу науковця-винахідника: *Gramicidinum* (gram- по імені датського лікаря *Христіана Грама*, який запропонував метод диференційованого фарбування бактерій, та латинського дієслова *occidēre* – вбивати) – антибіотик, активний до грампозитивних бактерій. Антимікробний ЛЗ *Paliseptum* (*Paliseptum plus*) бере свою назву від прізвища професора ВНМУ ім. М.І.Пирогова *Г.К. Палія* (pali-) та sept- від гр. σήπω - гнити.

Слід зазначити, що серед епонімів часто зустрічаються двохслівні та трислівні терміни із назвою лікарської форми: *Guttae Botkini* - краплі *Боткіна* (тонізуючий засіб при шлунково-кишкових розладах): названий на честь лікаря – терапевта, професора медико-хірургічної академії *С.П.Боткіна*; *Pasta Lassari* паста *Лассара*: застосовується при проблемній шкірі, екземі, для лікування прищів і вугрової висипки та інших захворюваннях шкіри. Початковий склад (окис цинку, крохмаль і вазелін) був запропонований німецьким лікарем *О. Лассаром*. У назві *Linimentum balsamicum Wischnevsky* бальзамічний лінімент по *Вишневському* зустрічаємо конструкцію з

узгодженим та неузгодженим означенням (лінімент антисептичної дії).
Автором цих ліків став лікар-хірург А. В. Вишневський.

б) епоніми-міфологізми: *Morphinum* (алкалоїд опію, має снодійну дію) утворено від імені грецького бога сновидінь Морфеус (Морфей); *Mercusalum* (TE mercu- від однієї з назв ртуті *Mercurium*, даної через її рухомість на честь швидконогого вісника богів в римській міфології Меркурія).

Деякі назви ЛЗ містять терміоеlementи, що вказують на категорію кольору: *Leucogenum* - від гр. λευκός leucos – білий і γένεσις genesis – походження (препарат, який стимулює утворення лейкоцитів); *Erythromycinum* – від гр. ἐρυθρός erythros – червоний та μύκης mykes – гриб (антибіотик, який продукується променевим грибом *Actinomyces erythreus*).

Часто можна зустріти назви, що несуть інформацію про спосіб вживання: *Myarsenolum* (засіб для внутрішньом'язевого введення) містить словотворчі елементи μυς, μυός mys, myos - м'яз та *Arsenicum* - миш'як; *Osarsolum* (засіб для внутрішнього вживання) утворено від лат. os - рот та *Arsenicum* - миш'як. Словотворчим елементом може виступати початок чи навіть перша літера і кінцева форма речовини-компонента. Так, наприклад, *Aprophenum* – це: a- наявність в сполуці аміногрупи, яка є похідною від аміака, pro- від *Acidum propionicum*, phen- від *Phenilium*. *Aspirinum* утворено: a- від *Acetylum* + spir- від *Spiraea* спірея, рослина, з якої вперше було виділено *Acidum acetylsalicylicum*. *Ascophenum* це: *Aspirinum* + *Coffeinum* + *Phenacetinum*. *Bethiolum*: Be- від початкового *Belladonna* + thi- від *Ichthyolum* + ol- від лат. *Oleum* - олія (супозиторії на жировій основі, які містять екстракт красавки та іхтіол). *Escodolum* – це комбінований препарат (*Ephedrinum*, *Scopolaminum*, *Promedolum*). Антибактеріальний засіб *Imaninum* названо від початкових літер *Інституту мікробіології Академії наук України*. Назву протитуберкульозного ЛЗ *Larusanum* утворено шляхом перестановки літер від Урал (читати навпаки laru-) та лат. sanare - лікувати, так як препарат створили Свердловські вчені. *Nystatinum* бере свою назву від

початкових літер назви штату *New York State* в США, де було одержано цей антибіотик.

Висновки. З давніх часів до нашого часу латинська та грецька мови являються невичерпним джерелом термінотворення, що відображає багатий досвід та найсучасніші втілення наукової думки. Не є виключенням і фармацевтична термінологія, яка неспинно розширює список назв ЛЗ. Проведене дослідження дозволило установити основні напрямки щодо номінації лікарських засобів. Останнім часом спостерігається тенденція до розширення спектру терміноелементів з асоціативним змістом, що призводить метафоризації даної терміносфери. Тривіальні назви лікарських засобів утворюють в своїй сукупності дуже різноманітний і цікавий термінологічний пласт, який не втрачає своєї актуальності, оскільки має високу інформативну значимість.

Література:

1. Выровщикова А.В. Современные принципы рационального выбора названий лекарственных средств / А.В. Выровщикова, В.В. Дудченко, Л.В. Корнеева [и др.] // Эконом. вестн. фармации. – 2003. – № 8. – С.19-23.
2. Державна Фармакопея України / Державне підприємство «Науково-експертний фармакопейний центр». 1-е вид., доп. 4. – Харків: Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів», 2011. – 536 с.
3. Дидик – Меуш Г. Українська медицина. Історія назв / Г. Дидик-Меуш. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 400 с.
4. Дремова Н.Б. Номенклатура лекарственных средств: особенности формирования и фармацевтическая информация / Н.Б. Дремова, Р.Е. Березникова. - 2-е изд., доп. и перераб. – Курск: КГМУ, 2002. – 152 с.
5. Коржавых Э.А. Теоретические и методические основы фармацевтического терминоведения: автореф. дис. на соискание научной

- степени д-ра фармац. наук: спец. 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела» / Э.А. Коржавых; ФПК МР РУДН – М., 2005. – 47 с.
6. Липилина Л.А. Когнитивные аспекты семантики метафорических инноваций: автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. филол. наук: спец.10.02.19 «Теория языка» / Л.А. Липилина. - М. 1998. – 24 с.
 7. Новодранова В.Ф. Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии. *Laterculi vocum Latinarum et terminorum*: монография / В.Ф. Новодранова; Рос. академия наук; Ин-т языкознания. МГМСУ. – М.: Языки славянских культур. 2008. – 328 с. – (*Studia philologica*).
 8. Світлична Є.Г. Латинська мова: підручник / Є.Г. Світлична, І.А. Толлок.– Харків: Майдан, 1998. – 368 с.
 9. Фармацевтичні та медико-біологічні аспекти ліків: навч. посіб. / ред. І.М. Перцева. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 798 с.
 10. Чернявский М.Н. Латинский язык и основы фармацевтической терминологии: учебник / М.Н. Чернявский. – М.: Медицина, 1984. – 384 с., ил.
 11. Flaiser M. The structure of the medical and pharmaceutical terminology in the Romanian language // *Rev. Med. Chir. Soc. Med. Nat. Jasi.* – 1999. – Vol. 103, N 1-2. – P.246-250.